קבר מתקופת הברזל הקדומה בקיבוץ הזורע*

אלי ינאי

בשנת 1964 נחשף בעת עבודות פיתוח בקיבוץ הזורע לוח אבן שזוהה ככיסוי של קבר, ובקרבתו כלי חרס ספורים. במקום הגילוי (נ״צ מקורב רי״ח 2108/7271, ר״י 1608/2271) נחפר בור (1.3 × 2.6 מ׳) עד לתחתית השרידים העתיקים ונחשף קבר מתקופת הברזל הקדומה.[1]

הקבר נחשף בגדה הדרומית של נחל השופט (איור 1), בשטח הבנוי של קיבוץ הזורע, במרחק כ־300 מ׳ ממערב לכביש מגידו–יקנעם. החפירה נערכה על מדרון מתון, המשתפל ממערב למזרח ומכוסה קרקע אלוביאלית ומשטחי חלוקים. כ־0.5 ק״מ מדרום־מזרח לקבר נחפרו קברים רבים מתקופת הב״ק 4 ומתקופת הב״ק 1 (Meyerhof 1989) — חלק מבית הקברות של תל אבו־זריק. הקבר הנדון כאן נמצא לרגלי תל קירי (Ben-Tor and Portugali 1987:1–6), בשוליו הדרומיים־מזרחיים. בתל קירי נחשפו שכבות מהתקופה הנאוליתית הקרמית ועד לסוף התקופה הרומית.

* לזכרו של עזרא מאירהוף, חבר ואוהב ארץ ישראל ועתיקותיה.

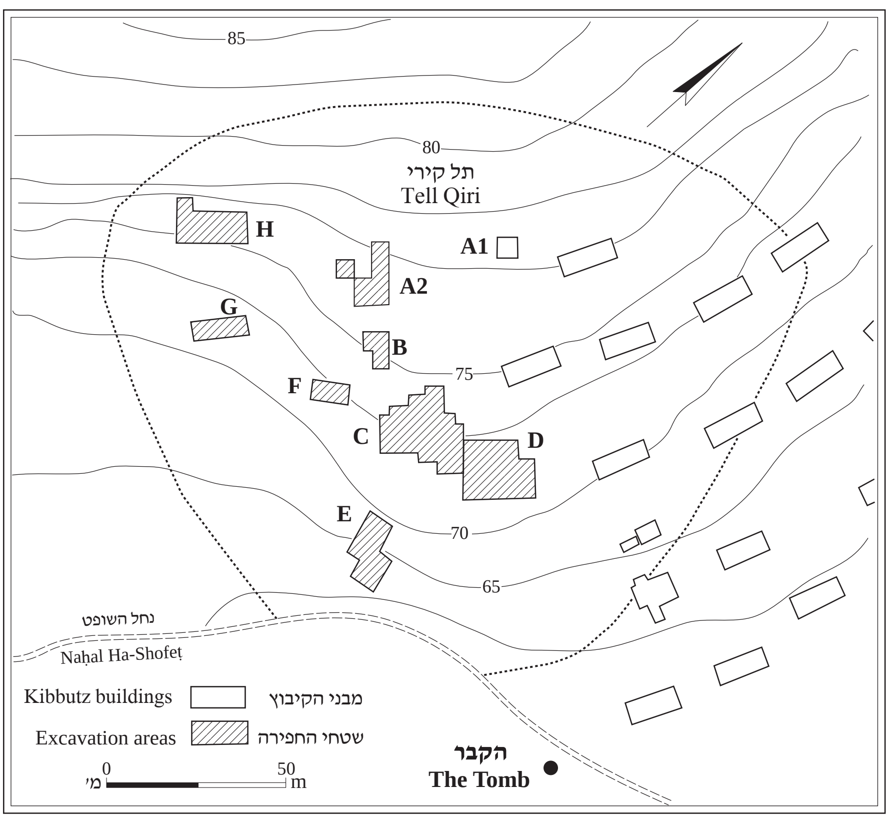

איור 1. מיקומו של הקבר ביחס לתל קירי הסמוך.

הקבר

הקבר נכרה בציר מערב–מזרח לתוך שכבת חלוקים טבעית ששימשה גם קרקעיתו (תכנית 1: חתך 1–1). הקיר הדרומי מדופן בלוחות אבן; אבני הקיר הצפוני נשדדו. מעל לוחות האבן הונחו שני לוחות אבן גדולים לכיסוי הקבר. בצדו המזרחי של הקבר נמצאו שרידי שיניים, ובמרכזו נמצאה באתרה עצם ירך. נראה אם כן, שהנפטר הונח כשראשו במזרח.

ממצא כלי החרס

בקבר ובסביבתו נמצאו שישה כלי חרס (איור 2): קערה, קדרה, שני קנקנים, פכית דלייה ונר.[2] הנר (איור 2:6), וקנקן אחד (איור 2:4) ובתוכו פכית דלייה (איור 2:5), נמצאו מעל אבן הכיסוי המערבית.[3] יתר הממצאים נמצאו בתוך הקבר. כלי החרס נעשו מטין מקומי. פני הכלים מתאפיינים בגוני אפור כהה, כתום וחום כהה. ליבתם אפורה

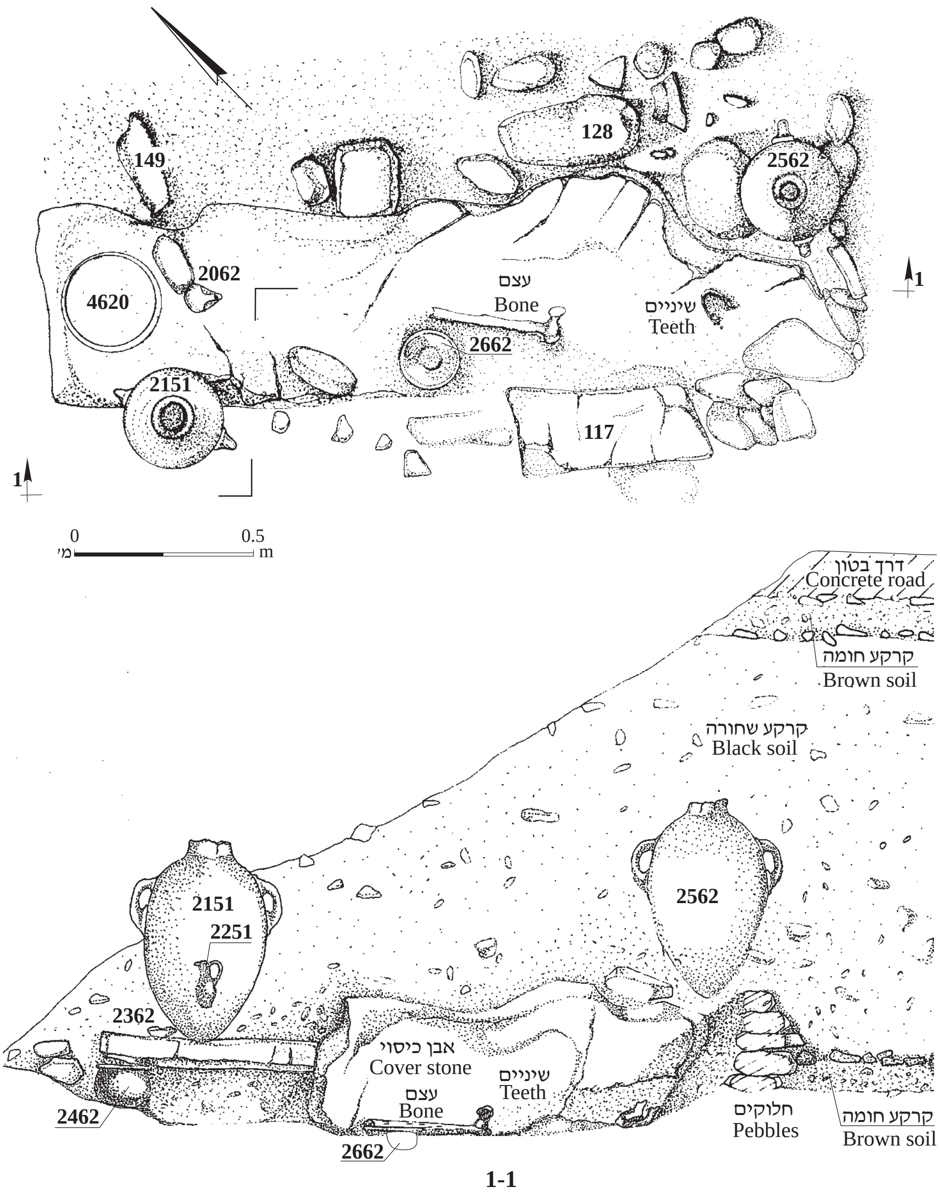

תכנית 1. הקבר: תכנית וחתך.

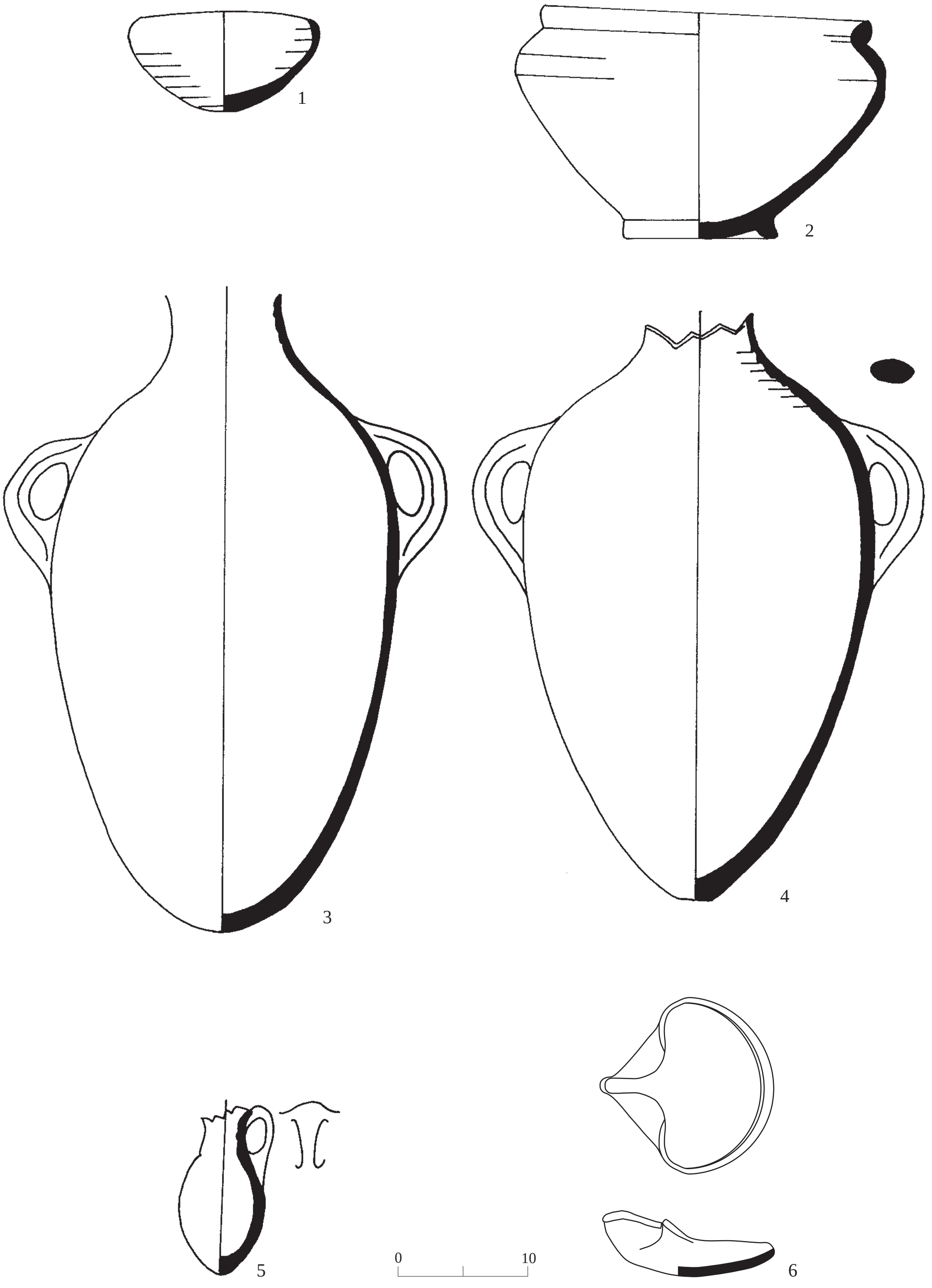

איור 2. ממצא כלי החרס.

כהה ומכילה חסמים לבנים מגיר מקומי ואפורים־שחורים מצור מקומי. פני הכלים הושארו ללא חיפוי וללא מרוק.

הקערה (איור 2:1).— הקערה מטיפוס נפוץ מאוד בראשית תקופת הברונזה התיכונה ובתקופת הברונזה המאוחרת, למשל במגידו שכבות IX–XIV (Loud 1948: Pl. 54:6), VIA–VII (Loud 1948: Pl. 71:19; 74:1, 2; 78:2), וכן בשטח F שכבה 5 (Finkelstein, Zimhoni and Kafri 2000: Fig. 11.2:1).

הקדרה (איור 2:2).— הקדרה דומה לקדרות הנפוצות בתל קירי שטח D שכבות IX–VIII (Ben-Tor and Portugali 1987: Figs. 16:2; 20:2, 3), שטח A שכבות IX–VIII (Ben-Tor and Portugali 1987: Fig. 29:6, 7), במגידו שכבה VI (Loud 1948: Pls. 78:14; 84:20), שכבה V (Lamon and Shipton 1939: Pl. 32:162) ובשטח F שכבה 5 (Finkelstein, Zimhoni and Kafri 2000: Fig. 11.2:6, 7). גם בקבר 1101 העליון במגידו (Guy and Engberg 1938: Pl. 8:8) ובקבר 221B שם (Guy and Engberg 1938: Pl. 71:6–16) נמצאו קדרות מטיפוס זה.

קנקנים (איור 2:3, 4).— קנקן מס׳ 3 דומה לקנקנים שנמצאו בתל קירי שטח F שכבה VIII (Ben-Tor and Portugali 1987: Fig. 32:1), במגידו קבר 887a1 (Guy and Engberg 1938: Pl. 13:14) ובשטח F שכבה 5 (Finkelstein, Zimhoni and Kafri 2000: Fig. 11.4:5). קנקן מס׳ 4 דומה לקנקנים שנמצאו במגידו קבר 911A1 (Guy and Engberg 1938: Pl. 30:13) ובשטח F שכבה 5 (Finkelstein, Zimhoni and Kafri 2000: Fig. 11.4:7).

פכית (איור 2:5).— לפכית הקבלות בתל קירי שטח D שכבה IX ובשטח C שכבה IX (Ben-Tor and Portugali 1987: Fig. 20:6; 25:10), וכן במגידו קבר 877C2 (Guy and Engberg 1938: Pl.12:20).

נר (איור 2:6).— הנר הוא מטיפוס נפוץ מאוד ויש לו הקבלות רבות בתקופה.

סיכום

קברי שוחה מדופנים באבן נחשפו בכל רחבי הארץ והם מאפיינים אזורים מכוסי סחף שבהם אי אפשר לקבור במערות. תאריכם של כלי החרס משכבה 5 בשטח F במגידו ומשכבה VIA שם אינו מוסכם על כל החוקרים. אחדים מתארכים את הכלים למאה הי׳ לפסה״נ, ואחרים — למאה הי״א לפסה״נ (Finkelstein 1996a; 1996b; Zarzecki-Peleg 1997). כלי החרס שנמצאו בקבר בהזורע פשוטים מאוד. ייצורם של טיפוסים אלה נמשך לאורך זמן רב, ולכן קשה לדייק בתיארוכם. על פי ההקבלות, אפשר לתארך את הכלים משלהי תקופת הברונזה המאוחרת (המאה הי״ג לפסה״נ, ימי השושלת הי״ט) ועד לסוף תקופת הברזל הקדומה (המאה הי״א לפסה״נ).

הערות

[1] את החפירה (ללא מס׳ הרשאה) ניהל עזרא מאירהוף מקיבוץ הזורע בסיוע חברים מהקיבוץ וחברי החברה להגנת הטבע בחיפה. עזרא מאירהוף מדד, צילם, צייר את הכלים ואף כתב דוח שלא ראה אור עד לפטירתו. יעקב שמידוב צייר את תכנית 1 על פי סרטוט של החופר.

[2] רק שלושה מהכלים נרשמו במחסן אוצרות המדינה בבית שמש; הכלים נמצאים באוסף המקומי של בית וילפריד ישראל בקיבוץ הזורע. את יתר הממצאים לא היה אפשר לאתר. אני מודה לגברת רות גושן, האחראית על התצוגה הארכיאולוגית במוזאון, על סיועה בחיפוש הכלים ובאיתורם.

[3] הקנקן והפכית נמצאו בשנת 1950, ואילו שאר הממצאים נמצאו בשנת 1964 בעת חפירת הקבר. ייחוסם של כל הכלים לקבר אחד נעשה על פי זכרונו של עזרא מאירהוף ועל פי המדידות שערך.

הפניות

Ben-Tor A. and Portugali Y. 1987. *Tell Qiri: A Village in the Jezreel Valley* (Qedem 24). Jerusalem.

Finkelstein I. 1996a. The Archaeology of the United Monarchy: An Alternative View. *Levant* 28: 177–187.

Finkelstein I. 1996b. The Stratigraphy and Chronology of Megiddo and Beth-Shan in 12th–11th Centuries B.C.E. *Tel Aviv* 23:170–184.

Finkelstein I., Zimhoni O. and Kafri A. 2000. The Iron Age Pottery Assemblages from Areas F, K and H and their Stratigraphic and Chronological Implications. In I. Finkelstein D. Ussishkin and B. Halpern eds. *Megiddo* III: *The 1992–1996 Seasons*. Tel Aviv. Pp. 244–324.

Guy P.L.O. and Engberg R.O. 1938. *Megiddo Tombs* (OIP 33). Chicago.

Lamon R. and Shipton G. 1939. *Megiddo* I: *Seasons of 1925–1934, Strata I–V* (OIP 42). Chicago.

Loud G. 1948. *Megiddo* II: *Seasons of 1935–1939* (OIP 62). Chicago.

Meyerhof E.L. 1989. *The Bronze Age Necropolis at Kibbutz Hazorea, Israel* (BAR Int. S. 534). Oxford.

Zarzecki-Peleg A. 1997. Hazor, Jokneam and Megiddo in the 10th Century B.C.E. *Tel Aviv* 24:258–288.

AN EARLY IRON AGE CIST GRAVE AT KIBBUTZ HA-ZORE‘A

ELI YANNAI
(PP. 47–51)

A cist grave, containing several pottery vessels, was exposed in the wake of development work at Kibbutz Ha-Zore‘a (map ref. NIG 2108/7271, OIG 1608/2271; Fig. 1). The grave is located on the southern side of Naḥal Ha-Shofeṭ, within the built-up precincts of the kibbutz, c. 300 m west of the Megiddo–Yoqne‘am road. This location, along a gentle slope running from west to east on the southeastern fringes of Tel Qiri, is covered with alluvial soil and pebble surfaces of the Naḥal Ha-Shofeṭ streambed.

The southern side of the grave was lined with stone slabs; the stones of the northern side had been plundered (Plan 1). Two large stone slabs covered the grave; its bottom was lined with a layer of pebbles. Stone-lined cist graves, such as this grave, have been exposed throughout the country, and are characteristic of alluvium-covered regions, where it was impossible to hew caves.

The finds within the grave included a few dental remains in its eastern side and an *in situ* thigh bone in its center, indicating that the deceased was most likely interred with his head in the east. Six pottery vessels were found in and around the grave (Fig. 2): a bowl, a krater, two jars, a dipper juglet and a lamp. One of the jars, with a dipper juglet inside it, and the lamp, were discovered above the covering stone. The rest of the artifacts were found inside the grave. Parallels for the pottery vessels were found in Stratum 5 of Area F at Megiddo. Other parallels were found in Stratum VIA at Megiddo. The exact date of those strata is under dispute: while some scholars ascribe them to the tenth century BCE, others date them to the eleventh century BCE. As these types were produced over the course of many years, it is difficult to date them with precision. Based on the parallels, the grave could date anywhere between the end of the Late Bronze Age (the thirteenth century BCE) and the end of the Early Iron Age (the eleventh century BCE).

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location of the grave in relation to nearby Tell Qiri.
Plan 1. The grave, plan and section.
Fig. 2. Pottery.